کینیـــــا لـە پەنجەرەکەی پێشەوا کاکەییەوە.. هۆشەنگ قادر

گەڕانەوەم بۆ ئەفریقا
کینیا لە پەنجەرەکەی پێشەوا کاکەییەوە

هۆشەنگ قادر

سەرەتا:
ئەم کۆمەڵە کتێبە (گەڕانەوەم بۆ ئەفریقا)، تایبەتە بە گەلانی کینیا، [ڕۆمانەشیعر]ە، کە بە جیا، [دەقیواڵا، بەیتی نوێ، چامە-شیعر، شیعر]ە کە خۆی لە یانزە بەرگ دەبینێتەوە لەناو بۆکسێکدا، دنیابینی پێشەوایە، سەفەرێکی خەیاڵییە بەرەو ئەفریقا و کینیا. هاوشێوەی سەفەرە خەیاڵییەکەی کۆمیدیای ئیلاهیی دانتی ئەلیگێرییە. ڕوانینێکی گەلدۆزییە، ناسین و کەلتوور و داب و نەریەت و ئەدەبیاتی نەتەوە و کۆمەڵگاکانی ئەفریقایە. گوتەیەک هەیە دەڵێت: هاوڕێکانی سپینۆزا کەمێک لە دێڕەکانی، فەلسەفەکەی سپینۆزایان دەبینی، بەڵام هەرگیز سەرتاپای سیستەمی عەقڵە پەتییە قووڵەکەی سپینۆزایان نەدەبینی. هیوادارم ئێمەی هاوڕێیانی پێشەوا بە دەردی هاوڕێیانی سپینۆزا نەچین، بەڵکوو لانی کەم بەشێکی بەرچاوی شیعرەکانی پێشەوا ببینین.
هەروا ڕووکەش سادە لە وشە و ڕستە و دەقەکان نەڕوانین تا پێمان بکرێت قووڵ ببینەوە. کە دەڵێین ئەفریقا ڕاستو□خ□ نیگا و سەرنجمان دەچێتە سەر کیشوەر و خاک و مر□ق و پنتی ڕەش. ڕەش بە مەیلێکی قاوەیی وەک پێکهاتەیەکی سەرەکی لەپاڵ ڕەنگەکانی تردا. ئەفریقا لە مەنزومەی سەرمایەوە، واتا هێزی کار و هێزی بزوێنەر و بونیادنانی شارستانیەتییەکان. ئەفریقییەکان لە هەر شوێنێک هەبن، ئیشپێکەر و بناغە و درووستکەرن، هەر لە کووچەکی هەڕەمەکانەوە بگرە تاکوو بابل و سۆمەر و هیت و تەنانەت بۆ شارستانیەتی ڕۆژاوا و بەرهەمی شۆڕشی کشتوکاڵی نوێش، بەشێکی بۆ بازوو و دەستی هێزی کاری ئەفریقییەکانە.
لەکاتی پێویست، کۆمپانیاکانی ڕۆژاوا بۆ دۆزینەوەی کرێکار دەچوونە سەر مانگ، بەڵام بۆ ئەوان ئەفریقا لە مانگ نزیکتر بوو. واتای هێزی دەستی مروقی ئەفریقی دۆزینەوەی گەورەترین کانگای سەروەت و

سامان زێدەتر گرینگتر لە هەر بەرهەمەکی سرووشتی تر. ئەفریقییەکان وا هەژمار کراون کە خەڵکانی بە ئەزموون و لێهاتووی هەمەچەشنن. نووکتەیەکی کۆمیدی هەیە دەڵێت: ئەورووپییە سورفلە پێستەکان چەند پێست ناسکن کە بەرگەی هیچ ناگرن تەنانەت لە کردەی سەکسیشدا جەنگەی ڕەزامەندی ژنەکان نین. بە پێچەوانەوە، ئەفریقییە ڕەشکەڵە و زبرەکان بەرگەی هەموو نەخۆشییەک و دۆخێک دەگرن.

جا لەبەرەدا کە پێشەوا کاکەیی ئەفریقای هەڵبژاردووە، بژاردەیەکی درووستی کردووە، ئەدەب و کولتوور و جواناسییەکەی دەسنیشان کردووە. دێت جوانییەکانی مرۆڤی ئەفریقی بەیان دەکات، ئەگەر لە ڕوانگەی سەرمایەوە ئەفریقی هێزی بزوێنەر و بەرهەمهێن بن، ئەوا لە ڕوانگەی پێشەواوە ئەفریقا کانگای شیعر و ئیستاتیکا و جوانییە.

لەنێو ماساییەکاندا: بەشی یەکەم؛

سەرەتا شاعیر دەڵێت: (بوونتان لە پێش هەموو شتێکەوە)یە؛ کە مەبەستی بوونی ماساییەکانی کینیایە. خوێندنەوە بە زمانی کوردی، نەوەک فارس مێژوو بخوێنێتەوە، فارس کە زمانی کوردی بە لقێکی هیی خۆی دەزانێت؛ یاخود پێشەوا وەک ئایدیۆلۆژیستە تورکەکان نییە هەموو شتێک بە سەر ئەسڵ و فەسڵی خۆی گرێ بداتەوە و ئەوانی تر بە نەتەوەی پلە دوو یان نەتەوەی ناڕەسەن دابنێت؛ یاخود کاکەیی وەک موفەکیری ئیسلامی نییە هەموو شتێک بە خۆی قۆرخ بکات، زەمەن زەوی بە ڕەوای خۆی بزانێت؛ بەڵام ئەوەتا زمانی کوردی وەک ئەوەی شاعیر دەڵێت: (پەیشکی وشەم بەر دەیان شوێن کەوتووە).
پێشەوا، بە جیهانبینییە کوردییەکەیەوە، بە زمانی مائایی کە زمانی یەکەمی ئاخێوەرانی ماساییەکانە، دێت ڕەسەنایەتی بوونی کینییەکان، شوناس، ئایین و زمان وەک خۆی وەک ئەوەی هەیە تیا بخوێنێتەوە، بیناسێنێت، پێناسەیان بکات.
شاعیر دەڵێت: (بەم وشکەساڵییە ڕاهاتوون، پزیشکانی دنیا پشتیان کردۆتە ئێرە، کەچی هەمووشیان چاویان بڕیوەتەوە گیای ئێرە.)

واتە چاویان بڕیوەتە کینیا. واتە ئەفریقا کانگای سرووشتی گژوگیا و تاکە سەرچاوەی پەیداکردنی دەرمانە؛ بەڵام لە هەر حاڵەتێکی نەخوازراو، پزیشکی جیهانی پشت لە ئەفریقا دەکات. واتە وەک ئەوەی بەروبوومی درەخت و گوڵ و گژوگیای سرووشتی سەرچاوەی دابینکردنی دەرمانی بەشێکی جیهانە، کەچی لە دۆخی ناهەموار پزیشکانی جیهانی پشت لە ئەفریقا دەکەن. ئەوەیە بەختەڕەشی کیشوەری ڕەش. شاعیر دەڵێت:

(لە ئاسک و مامز بڕوانن، بزانن چۆن گیانیان دەلەرزێ!
دڵشاد نین، با سەری شێریش خوێنی لێ بچۆڕێ.)

بەڵێ ئەمەیان بنچینە و بنەمای یاسای دارستانە. ئەگەر بە دەست ئاسک بێت ئەوا کاغەزەکە بە بەتاڵی ئیمزا دەکات، کە ڕاوکردن قەدەغە بکرێت. ئەگەر بە دەستی مرۆڤی ئەفریقی بێت، ئەم کیشوەرە لە ڕەشەوە سەرتاپای ڕەنگەکەی بە سەوز دەگۆڕێت. کە هەیە نەخوازێت هەرێم و وڵاتی خۆی نەکات بە بەهەشت، تاکوو ببێتە جێگەی ڕەزامەندی ئەوانی تر. ئەگەر بە دەستی ئەفریقییەکان بێت ئەوا گوێی هەموو کیشوەرەکە دەخەنە ئینجانەکەی کینیاوە، پێشکەشی ڕێکخراوی تەندروستی جیهانی دەکەن لە پێناو تەندروستی باشتر بە مرۆڤایەتی و ئاییندەی گەشتر. ئەگەر بە دەستی ئەفریقییەکان بێت ئەوا بە ڕەگی درەختە درێژەکانی کە ڕۆ چووەتە ناو قووڵایی زەوی، ناو لم و بیابان، ئەوا ئەو ڕێگانە سوودیان لێ وەربگیرێت، لانی کەم بە بنبڕکردنی نەخۆشی شێرپەنجەی مەمک، ئەفریقا ئەو دایکەی شیر بە مرۆڤایەتی دەدات.
ئەگەر لە سەدەی نۆزدە و بیست دەوڵەتە کۆڵۆنییەکان ئیمپریالیزمی جیهانی ئەفریقایان پشتگوێ خستبێت کە کەمتر ئاوڕ گەرمەکانی لێ بێت، ئەوا پزیشکە ڕۆژاواییەکان ئەفریقایان داگیر کردووە، واتا ئەگەر کەمترین خاکی ئەفریقی کەوتبێتە ژێر پێستاڵی داگیرکاریی، ئەوا گشت بیابانی پان و فراوان کەوتوونەتە ژێر ڕەحمەتی زەڕەبینی نێو تاقیگە پشکنینەکانی دکتۆرە ڕۆژاواییەکانەوە.
کەواتە ئەفریقا بێبەش نەبووە لە داگیرکاریی سەرتاسەری. ئەفریقا کێڵگەی مرۆڤایەتی، ئەو بیابانە سەختە فروانەی کە مرۆڤ پێویستی بە ئارامی و پشوودرێژی هەیە، هەر کەسێک بەشێکی بیابانی گەرمی بڕیبێت ئەوا بێشک خاوەن ئەزموونێکی قووڵە.

بەشی دووەم: گیکوییوو و تیرەی کچانی مەمبی:
شاعیر پێشکەشی کردووە بە (خانی) و نگووگی وا سیۆنگۆ.
ئادەم و حەوا وەک ڕەگەز و پنت و بنەڕەتی مرۆڤایەتییە. ئەوا لە کینیا ڕەگەزی کینییەکان ڕەگەزیان دەگەڕێننەوە بە سەر گیکوییوو و مەمبی. کاتێک چوونەتە کێوی کینیا، کە گیکوییوو بە مانای (درەختی هەنجیر) و مەمبی بە مانای (درووستکەر) دێت؛ ئەم دووانە واتا گیکوییوو و مەمبی، خاوەنی دە کچ بوونە و کوڕیان نەبووە. هەموویان شوویان کردووە یەکێکیان هەر بە قەیرەیی ماوەتەوە و شووی نەکردووە.
کچەکان هەمان بە ئاشتی و وە هەریەک لەو کچانە دوای ئەوەی شوو دەکەن، ئەوا دەبنە خاوەن تیرەیەک. مێژووی ئەفریقییەکان، مێژووی

تیرە و خێڵەکانە کە ئەفریقایان گەیاندەتە ئێرە، بەینی زەمەنەکی زۆر زەمەنی مێژووی مرۆقایەتی.

چەمکی گەڕانەوە لە ڕووی فەلسەفییەوە:
کارل کاوتسکی، لە کتێبی بناغەکانی مەسیحیەت باسی چەمکی گەڕانەوە دەکات، کە سەرجەمی مێژوو لە بازنەیەک دەچێت کە هەمیشە دەگەڕێتەوە ناوخۆی، دووبارە بوونەوەیەکی ئەبەدی هەمان خەبات کە تیایدا تەنها عادەتەکان دەگۆڕێن بەبێ ئەوەی مرۆقایەتی هیچ هەنگاوێک بەرەو پێشەوە بنێت. نیچە ئەم ئایدیای گەڕانەوە بە سەردەمی سوکرات و یۆنانی کۆن دەگەڕێنێتەوە. ئایدیای گەڕانەوە هەمیشە خولانەوەی بازنەی مێژووە. نیچە بە گەڕانەوە بە هیراکلیتەس ڕەمزە ئاینییە یۆنانییەکان دەیەوێت ئەفسانەیەکی نوێی ئایینی درووست بکات کە مەسیحیەت تێپەڕێنێت. چەمکی گەڕانەوە بە ڕەنگ و ڕیشەی ئایدیا فەلسەفییەکان بنەمای تێگەیشتن و پێشکەوتنی خودی فەلسەفەیە.
گەڕانەوە بە فەلسەفەی کۆن، کلیلی کردنەوەی دەرگا سەرەتاکانی فەلسەفەن، بەوەدا چەمکی گەڕانەوە زادەی هونەری فەلسەفەیە . چەمکی گەڕانەوە لە ڕووی دینیشەوە گەڕانەوەیە بە سەرەتای ئیسلام بە سەردەمی کۆن، سەردەمی زێڕینی ئیسلام و هتد… لە بەرانبەر چەمکی گەڕانەوە، چەمکی پێشکەوتنیش هەیە، چەند لە مێژووی فەلسەفەدا بگەڕێینەوە، هەندێ دەرگای پێشکەوتن بەرەو ڕوو دەکرێتەوە. پێش ئەوەی بێمە بەشی سێیەم، حەز دەکەم دێڕە شیعرێکی پێشەوا کاکەیی بخەمە پیش چاوتان کە لە شیعری (لە ئاوەوە هاتم بۆ خاکدا تێپەڕیم)دا شاعیر دەڵێت؛
(گوتم: ئەی کیژۆڵەی داماو!
لە چیای قەندیلڕا هاتووم
تا لە ژیانی ئەجەلان بکۆڵمەوە،
لە باڵوێزخانە، خەریک بوو منیش دەستبەسەر بکەن،
لەبری قەرز، بە تورکیام بسپێرنەوە .)

ئەو دێڕە شیعرە هەموو هەژموونی دەسەڵاتی کینیا دەخاتە ژێر پرسیار و گومانەوە، کە هێشتا کینیای سیاسی، یارمەتی فاشیەتی تورک دەدات. بەمەش دەسیەی سیاسی کینیا لە ناشیرنێک زیاتر چیتر نییە. بۆیە پێشەوا کاکەیی لەسەر ئەو دێڕە شیعرە، هەقی خەڵاتکردنی هەیە.

بەشی سێیەم: ئەمبوو و ئەمبەرێیەکان، وەک درەختێکی لەکئاڵاو:
ئەم بەشە پێشکەش کراوە بە حاجی قادری کۆیی و تۆنی موچاما
بەشی چوارەم: وەک مێروویەک باڵم گرت بە لای مێرووەکان:
ئەم بەشە پێشکەش کراوە بە سالم و مووانا کووپەنا

بەشی پێنجەم: بە حەیرانی ساراکا و چووکایی بم:
لەم بەشە، کاکەیی چیرۆکەکە بە شێوەی بەیت و حەیران و بالوورە دەگێڕێتەوە. بە لەهجەی پشدەر بیتوێن نووسراوە تێکەڵ بە ناوچەی هەولێر کراوە، هەڵبەت ئەمەش جوانی جیهانبینی شاعیرە کە لەسەر یەک شێوەزار نانووسێت، هەڵبەت ئەوەش مەرجە بۆ دەوڵەمەندبوون و تێڕامانی کاکەیی لەمەڕ زمان و شێوەزارەکانی. زۆر کەم هەڵدەکەوێت هەورامییەک خۆی لە قەرەی لەهجەی هەولێر یان پشدەر و حەوزی بیتوێن و دەڤی مەلەکان بدات، بەڵام بە پێشەوا کاکەیی ئەمانە گرفتێک نیین.
چەقی چیرۆکەکە ئەمەیە (دەریس نسیگا و ئانسەنی باراسا نیەنگەسا)، هەردووک عاشقی یەکدی بوون و لێک دابڕان و یەکدییان نەدۆزییەوە. دەریس نسیگا، کچێک بوو، چاوقاوەیی، ساراکایی بوو، ئانسەنی باراسا نیەنگەسا، کوڕێکی چووکایی و دەشکاوی کولتووری ساراکایی بوو، دایبابانی دەریس پێیان خۆش نەبوو کچەکە لە خێڵی خۆیان دوور کەوێتەوە.
ئانسەنە، لە ڕێ شیعرێکی لەسەر پێنج گەڵای دار نووسیبوو، کە خۆزگەی بە مەریس خواستبوو:
بەشێک لە شیعرەکە وەردەگرین و دەڵێت؛
(گەر مەمکت دوو بزوێنی خۆ نەبن بە حاڵی بەیت!
ئامان لە پەنجەکانم!
دە بزوێنی درێژن و مەقامن بۆ هەر پێنج بەیت.)

دەخێکی ئیرۆتیکی هەستبزوێنە، کە هەم مەمک بزوێنە و هەمیش پەنجە دەستبزوێنە، کە کردە فسیۆلۆژییەکە و عیشقەکە دەبنە تەواوکەری یەکتری. هەروەها شاعیر دەڵێت:
(نە ژیان لە زماندا تێر دەبێ و
نە مردنیش شوناسی خۆی بیر دێتەوە.)

لێرەدا زمان وەک بوونێکی ئەنتۆلۆژی، بنەڕەتی ژیان، ئەوەی هایدگەر دەیڵێت زمان ماڵی بوونە، واتا دازاین، بوون لێرەولەوە بەردەوامیدانە بە ژیان تا زمان چالاکتر بێت لە ژیان بە جووڵەتر و گەشاوەتر دەبێت. بە جووڵەتر و گەشاوەتر دەبێت، زمان ڕەوایەتیدانە بە ژیان. تا زمان بمێنێت، شیعر هەر دەمێنێت، بەڵام دوا جار مەرگ وەک دواهەمین ئیمکان دێت.

بەشی شەشەم: غەڵغەڵەم بە وشەی یاکووەکان کرد:
شاعیر لەم بەشەیدا دەڵێت: (نەهاتووم فریوتان بدەم و پیشەتان پێ بگۆڕم، گۆڕینی جیهان ئیشی من نییە. هاتووم جیهانی خۆم نیشان بدەم

کە هەڵواسینی وشە لە شیعرمدا پیشەی من نییە .) بەڵێ ئیشی شاعیر جوانترکردنی وێنەی دنیایە، ئەفلاتوون شاعیرەکان لە ئەکادیمیەکەی خۆی دەردەکات، فەلسەفە و مەعریفە لە پێش شیعر دادەنێت. لەمەیاندا مارکس دژی ئەفلاتوونە، مارکس دەڵێت گەر بەهرەی شیعریم هەبوایە، ئەوا دەبووم بە شاعیر. بەڵێ هەموو وشەیەک قابیل نییە لە شیعردا تەوزیف بکرێت، بەڵام دوا جار ئەوە وشەیە نیگای جوانی دەبەخشێتە شیعر.

بەشی حەوتەم: ئیلچامووس و خەونی ڕاوەماسی:
ئەم بەشەیان پێشکەش کراوە بە گۆرانی شاعیر و مارگارێت ئەگالا.

بەشی هەشتەم: ڕۆشانیی و تاریکاییی تووگەن و پێکەتەکان:
ئەم بەشە پێشکەش کراوە بە دایە تەرۆزی هەورامی و نینگا.
شاعیر لە شیعری (ئەو کچە ڕەشتاڵەی بە نەریتی خۆیانی ناساندم)ـدا دەڵێت: (شەو بێدەنگ و هەوا پاک، ئاسمان پڕ ڕێ و خەیاڵم تاکەڕێ، چونکوو چەلەکەی نەو دەم کە دەفڕێ، زمانێک شک دەبا پێی بجریوێنێ، ئەویش ئەوینە و بێدارە، هاتووە بۆ لای تۆ بفڕێ .) یاخود شاعیر دەڵێت:

(زەوی
خۆی کیمیایە و هەموو شتێ شی دەکاتەوە،
خۆی فیزیایە و هەموو وزەیەک وە گەڕ دەخات،
خۆی ڕۆحدەستە،
لە سکیدا، کرم دەیجوێ و خۆ نابزوێنێ،
لە چاویدا،
هەرچی ماسییە مەلە دەکات و پێڵووی لێک نانێ،
بەسەر پشتیدا، هەرچی گیاندارە، ختووکەی دەدەن و
ئاوە ناداتەوە، نێوچاوانی گرژ بێ .)

بەڵێ زەوی دایکە، ئاسمان باوکە، زەوی کۆمپانیای بەرهەمهێنەری خۆراکە، زەوی خانوویەکی جوانە پڕ لە کۆشک و تەلار و ڕازاوەیە، شاخی بەرز و ناوازەیە، زەوی تاقیگەیە. زەوی عەترێکە هەموو کۆمەڵەی خۆر بۆندار دەکات.

بەشی نۆیەم: ناندی و تەریک و کیپسیگیس، وەک سیانەیەک لە چاوی مندا:
ئەم بەشەیان پێشکەش کراوە بە مەولەویی کورد و مووگێ گاسەرێ.
شاعیر دەڵێت:

(کچۆڵەیەکی ڕەشتاڵه
سینگی میوەگرتوو،
قوباد با دەیگوت وای لە کوزت!
کووزێکم بدەیە لە نارنج یان پڕتەقاڵت.
منیش سەرقاڵ بووم بە کات و زمانەوە،
دەترسام لە واوێکدا هەڵملووشێ و
لە دووەم واودا فڕێم بداتەوە !)

لێرە ڕەگەزدۆزی شیعرییە، کوز وەک میتافۆر هەم وەک ئەندامی مێینەی ژن و هەمیش وەک هاوتای قاشە میوە. بە دیوێکی تر، ناوهێنێنانی قوبادی جەلیزادە و گوزارشتی کوز و ئیرۆتیک دەچێتە خانەی ڕەخنەوە، باشتر و لایەقتر و گونجاوتر دەبوو، بێ مەبەست، بەبێ ناوه□ن□نانی هیچ شاعیرێک. بەڵێ شیعری قوباد زیاتر لەسەر ژن و سرووشتە، بەڵام دوور لە جیهانی بۆکۆفسکی. ئیتر ئەم دێڕە شیعرە کە دەڵێت: (قوباد با دەیگووت وای لە کوزت!) نەگونجاوە بۆ کەسایەتی شاعیر قوبادی جەلیزادە.

بەشی دەیەم: شەش کێڵگەی کالێنجین:
پێشکەش کراوە بە جەلالەخانمی لوڕستانی و جاوید ئانگێرا.
ئەم بەشە تایبەتە بە ژانی ئەفریقییەکان. جیهان لەسەر هێزو و بازووی ئێوە پێش دەکەوێت، کەچی هەر ئەفریقییەکان باجەکەی دەدەن.

بەشی یازدەم: لە هەر گەلێکدا شیعرم کاژی خۆی فڕێ دەدا:
شاعیر لە شیعری (ئاوازێک لەناو ئاوەزی شیعرمدا)دا دەڵێت
(...
بەڵام بۆ دڵتەنگی خۆی ئاواز دەژەنێ و
نایەوێ منداڵێک بێنێتە دنیا
کە نەتوانێ بە زمانی خۆی بخوێنێ و
هەر چەک هەڵگرێ و
چەک هەڵگرێ و
چەک هەڵگرێ...
دوایش پێی بگوترێ منداڵی شاخی و
نەتوانێ لەنێو شاردا
شیعرێک بۆ هاوڕێ تورکزمانەکەی بنووسێ و
بڵێ برا ئەز دەخوازم دەستمان لەنێو دەستی یەکتردا بێ !)

شیعر زادەی ئیلهام و خەیاڵە، دەشێت لە هەر ئان و ساتێکدا، لە هەر کات و شوێنێک ب□□ت، شیعر بێتە بوون. دەشێت بە ڕێکەوت تۆ لەو

کاتەدا دەرگەی سەلاجەکەت بکەیتەوە بە دەم خواردنی وشەترێیەک یان بە دەم گەڕان بەنێو ماڵدا شیعر بێتە بوون.

ڕۆژاوا، ئەفریقا داگیر دەکات، کەچی هێشتا چووکی دەستکردی ئەفریقی ڕەش لە لایەن ژنانی سپیپێستی ئەفریقی دڵخوازە. ژنی سپیپێست حەز و ئارەزوی ئەفریقی قووڵەڕەش دەکات و بە پێچەوانەوە پیاوی سپیپێست ئارەزووی ژنی ڕەشپێست دەکات. لە هەردوو باردا، ئەفریقییەکان هەم دەچەوسێنرێنەوە و هەمیش دڵخوازیشن. هیوای بەردەوامی و سەرکەوتن بۆ کاک پێشەوا کاکەیی دەخوازم، ئومێد دەکەم سەفەرە خەیاڵیەکەی پێشەوا وڵاتانی تریش بگرێتەوە، دوا جار ببێتە سەفەرێکی واقیعی!